

իրան, նրան բէժիսեօրը և միւս դերասանները
օրինաւոր կերպով ծեծում են: Եւ սրանք
պէտք է գան մեր նորահաս թատրօնասեր
խումբը կրթելու համար: Ճշմարիտն ասած
մեր կօմիտեալ շատ խելացի և հեռատես
հիմնարկութիւն է և լաւ կրթիչ ազդեցու-
թիւն կունենայ թէ բեմի և թէ հասարա-
կութեան վրա: Խնտրիգաններ, հայՀոյանք,
կռիւ միշտ եղել են մեր բեմի վրա, միայն
դեռ ծեծ եղել....Այդ նորութեամբ մեր
կօմիտեալին սպարտական կը լինենք: Ահա Կ.
Պօլսի գոված թատրօնական շկօլա: Ի՞նչ հար-
կաւոր էր Կ. Պօլսի դիմել. աւելի լաւ չէր
լինի եթէ պ. պ. Սունդուկեանց, Յովհաննի-
սեանց, Փիթօեվ, Ամատունի, Թումանով և Ման-
թաշեկ դերասաններ և բէժիսեօր գտնելու
համար դիմեին Թիֆլիսի կինտօն և բին....
Բայց ի՞նչ ենք ասում....ափսոս չե՞ն Թիֆլիսի
կինտօները....

ՆԱՄԱԿ ԴԱՐԱԶԻԶԱԳԻՑ

Հարունակ մի շաբաթ մատիտն ու թուղթը գըր-պանում Դարաշխագի անտառի խիտ թփերի մէջն էի առանձնանում, որ կարտզանայի որ և է մի հարուստ նիւթի վերաբերութեամբ գրել, բայց ճշմարդիտն ասած, չէի կարողանում յաջողացնել. Այս թըդ-թակցութիւնն էլ խօ այնպէս մի ցեց էր զառել ինձ, (ինչ է, որ մի քանի նամակներ եմ գրել «Մը-շակի» մէջ) որ գիշեր ցերեկ ոյժ էի տալիս գլխիս, որ Դարաշխագից էլ օգտաւէտ նիւթի վերաբերութեամբ մի նամակ ունենայի, մի անուն ժառանգէի: Վերջապէս սիրելի ընթերցող, իմ մի շաբաթվայ քրտնքիս փոխարէն ահա մտքիս ու գրչապտուղը այս նամակը եղաւ: Դեռ զարմանալին այն է, որ շատ անգամ յանդգնում էի մտածել լը-րազիր կամ մի այլ հեղինակութիւն հրատարակելու.... Զեմ կամնում Դարաշխագի սննման դիրքին մի քանի նախադասութիւններ նույիրել, այն ինչ որա վերաբերութեամբ յիշում եմ, որ «Մշակում» հրատարակվել է մի կամ երկու նամակ: Զեմ կամնում այստեղի կիսակործան, աւերակ տաճարներին մի շարուածք ընծայել, որոնց հադարեան պատմութեան հետ ընթերցողը կարող է

բրեթէ ամենքը առուտուրով են ապրում. այսու
ամենայնիւ, $1\frac{1}{2}$ միլիօն առուտուր անող հայէն
հազիւ թէ քանի մի տասնեակը միայն խսկական
վաճառականներ են. Դորանով ուղում եմ հասկաց-
ներ որ՝ հայը վաճառական աղդ չէ, որուր թէ-
կուզ հակառակը ապացուցանելով բերաններդ փըր-
փրացուցէք ու կարասով թանաքներ սպառեցու-
ցէք, ևս դարձեալ և դարձեալ կասեմ, որ «հայը
վաճառական աղդ չէ»։ Հայը փողի վրա վաճա-
ռականի աշքով չէ նայում, նաև փողի մէջ չէ
տեսնում այն հակայի, կիսաստուածի ոյժը, որ
սարեր է հարթացնում, ծովեր է ցամաքեցնում,
աւազու սմասպաներն է երկասոր գրախտ
դարձնում, լցո գիտութիւն և երջանկութիւնն է
ծաւարում այնտեղ, ուր առաջ թագաւորում էր
խաւար, տղիտութիւնն և տանջանք, աղքեր է կոր-
ծանում և աղզեր է ոտքի կանգնացնում։ Հայը
շատ բանի հետ միասին փողի գինը ևս չը գիտէ,
ուրեմն հայը ոչինչ չը գիտէ։ Հայը նայում է
փողի վրա բոլորովին այնպէս, ինչպէս որ ֆլան
մարքեուր (մարքը) նայել է իր տարած 200,000-ի
վրա։ Փողը հայի ձեռքումը թոյն է, անձնասպա-
նութեան զէնք է, մարմինը փճացնող և հոգին

ողնչացնող Տնար է: Աւատրալիայի վայրենին զշա-
փալ չափալը է գալիս միքան գուռուռ որսալու,
կեանքը վտանգի մէջ է ձգում, չատ անդամ մեռ-
նում է ևս, բայց եթէ բարեբախտաբար մինը
բռնում է, խալոյն սկսում է նորան ադահաբար
լափելու, և այնքան ուտում է, որ փորը տկուում
է, և մեր վայրենին խսպառ մոռանում է և՛ երէ-
կուայ տովը, և վաղուայ նորանոր վտանգը որսի,
պառկում է մի թիփի տակ ու օֆ օֆ անելով
մարտում է: Այս է Աւատրալիայի քէֆը ու կեան-
քի նպատակը: Նոյնը ամսում է մեր հարստացած
հայը: Վայ այն ազգին, որ իր առ ջեր ազգային
կամ բարոյական (իմ կարծիքով երկուան էլ մի
բան է) նպատակ չունի. այդպիսի ազգը չի կե-
նում, այլ միայն օրեր է անյնում:

Քանի որ Տաք-Զուրի քռուու սը շարունակվամ է, բայտովի և հանգային ջրերու մէջ միջինների առևտրական դարձուածներ են կատարվում, (աօցին ծխալդաւայ գտի ինչն) առ առ սպառչեց

Ճանոթանալ Շահլսաթունեան եալիսկոպոսի երկիաւ-
տորների մէջ: Չեմ կամենում բռւտականութեան
վրա հայեացք գարձնել, որովհետեւ չը կան հաս-
տարմատ պտղատու ծառեր բացի տանձը, խնձորը,
շագանակը և սալորը, եթէ ոչ մնացածները խիտ
թփեր են:

Չեմ կամենում ջրերի, աղբիւրների համար խօ-
սել, որովհետեւ շատ պարզ ու բնական է, որ ան-
տառուտ տեղերում հոսում են ընտիր ու անու-
շահամ ջրեր: Այստեղ բոլոր աղբիւրների մէջ ա-
նուանի են կաթն և թթու աղբիւրները: Առաջի-
նի ջուրը կաթնագոյն է ու չուրջը երկաթի հանքի
հետքեր են նշարվում: Երկրորդի ջուրը գազացն
է, որոնց վրա մեր ամարանոց գնացողները ամեն
տեսակ զոհողութիւններ են անում:

Չեմ կամնում նկարագրել այստեղի հրաշալի բնությունը, որը զեռ նոր է արթնում անուշ քը-նից հազարաւոր գոյնզգոյն ծաղկվաներով, միանգա-մայն ծիծաղադէմ ու հաշտ է նա իր թոռների հետ։ Չեմ կամնում ճառել արքունական դիւնաստե-րում ծառայողների, խաների կամ քէգերի, քնարյա-սերի, վաճառականների, հոգեսրականների, ուսա-նողների, վարժապետների, թղթակիցների, արհես-տաւորների, որսորդների և շրջակայ գիւղացիների մասին որոնցից—այս թւածներիցս առաջնները երկրորդների հետ գիշեր ցերեկ չտօւն ու պրէափե-րանսը բան ու գործ արած կաւճի թողից խեղդ-ված չիխօտկացն են զո՞վել։ Երկրորդները—այն-քան փափկամորթ ու նէժնի են, որ մինչև անդամ արեր մայր մտնելուց յետոյ էլ են զիսներն հո-վանի պահում, ուր անտառի թփերի շուաքների տակ տեսնում ես, որ Փրանտիացին և Փրանտուհին թաւշեայ խստերի վրա նստած, առանց ծառայի կամ խոհարարի օգնութեան մոմեղէն նուրբ մասնե-րով հնոցը վառում, կերակուր եփում ու տերեա-կալմ սեղանի (սփռոցի) վրա նստած միրով իրանց ճաշն են անում։ Խակ խաների տամնեակիներով հե-րոսուհիք ոսկեայ պաճուճապատահներով իրանց ճգնարաններում արգելված, առա որանք են, որ հաշտում հրաշալի բնութեան հետ... Չորրորդնե-րը հրէայ չարչների ազգեցութեան տակ խեղդ-ված փողի տոկոսն էլ չեն կարողանում աշխատել։ Հնագերարդը մի քահանայ տկարութեան պատճա-ռով օդափոխութեան եկած կազդուրփելու, բայց ընդհակառակը այն երեք աստղով նամակագիրը խեղճի մտաւոր առողջութեան էլ է պղտորել, ո-րի համար էլ «Մշակի» 106 համարուա՞ «պակագո-նիմ» տիտղոսը ստացաւ։ Շատ բաղդաւոր ես երեք աստղաւոր նամակագիր, որովհետեւ երէկ վաճա-ռականներից երկու պարոն յայտնեցին ինձ, որ պատուելի հայրը բաւականին գանգատաներ անե-

Հազարաւոր մարդիկ արդինարեր զբաղմունք են գտնում, և որ զվարաւորն է, անդադրում շարժողութեան մէջ են և անգործ չեն մնում: Այժմ կուղէի իմանալ, արդեօք նախիջնանցին ևս մասնակից է այդ կենդանարար շարժողութեանը: Քու մնդքի տէրը լինիմ:

Թէ որ այդպէս է ասլա ինչու են գանգուտում նոքա տարին տամներկու ամիս, թէ առուտուր չի կայ, փողի երես չենք տեսնում և այլ այսպիսի գայլի շարականներ: Եղբայր նախիջնանցիք՝ ոչ առեստուրը մարդուս, այլ մարդը առեստուրի եանէն պիտի վաղէ: Որին ինչ բանն է, որ դու քու խանութներիդ մէջ լաւ ու աժան ապրանք ունիս, որին ինչ բան, որ դու շիտակ վաճառական ես, եթէ թէ դու և թէ քու ապրանքդ պէտք ունեցողին չեք երնում և նա չը զիտէ՝ կաք արդեօք աշխարհիս երեսն, թէ ոչ: Դօնի կամուրջէն բըռնած մինչև Վլայլիկավկաս, նախիջնանցիի հետք չի տեսայ: Դուք այդպէս վաճառականներ եք: Այն միայն հէ քիաթների դարումն էր, որ խորոված լորամարդին մարդուս բերանն էր ընկնում, այժմ լորամարդի ուտելու համար շատ պէտք է յոդնեցնել թէ մարմինը և թէ խելքը:

Երբ որ Բաթյալքին մօտեցանք, ես վերջին անգամ ձգեցի աշքերս իմ սիրեկան, բայց թշուառ Նախիջևանի վրա, և ինչ նկատեցի, գիտէք. Նախիջևանը այսպիսի գեղեցիկ և յարմար տեղէ հիմնած, որ ամենաճարտար ինժենեռը աւելի լաւը չէր կարող գտնել Դօնի բոլոր ափերի վրա. Աստուած հոգիները լուսաւորէ մեր խելօք պապերուն. Բայց մնաք, նոցա թոռները, ինչպէս շահուեցանք մեր քաղաքի յարմար դիրքէն, —ահա թող վկայեն Նախիջևանի կիսով չափ աւելած տները և նոցա մէջ թնակված չքաւոր բնակիչքը. Եթէ անզիլիացւոց ձեռք տացիր, Նախիջևանը Ոռուաստանի համար երկրորդ Նիւ-Եօրք կը լինէք:

Ասում են թէ՝ մեր ծերերը, նախանձայոյզ լինիով իրանց թանկապահն կեսի պարկեցառթեանը,

թուր լրացք բարգպան զշակ պարզ չափը,
թոյլ չի տուին, որ օտարազգիները գան և բնա-
կուին նոցա մէջ. և օտարազգինք, ճարերը հատած,
գնացին և շնչուցին թօստովը, որ 25—30 տարի

ուց յետոց ասել է, որ իբր այդ նամակը պ. Շա-
արչն է գրել։ Խեղճ Շաւարչ, զու երկրիս մակե-
ևոյթի վրա երեք աստղը երկնքում... Ես ոչ ե-
եք աստղն եմ և ոչ Շաւարշը, այլ մի հաստատ
և ճշմարիտ միտք յայտնող և ոչ թէ պատուելի
օր նման Ոլլմապեան ամենաբարձր գաղաթի վրա
ստած երկնից՝ մինչև երկիր ակնարկող... Ի՞նչ
արծիք, որ անքաղաքավարութիւն կը լինի իմ
ողմից և կամ թէ ի՞նչ իրաւունք ունեմ պաշտ-
ան հանդիսանալու պ. Շաւարշին և երեք աստ-
ին։ Այդ պարունակը ի հարկէ զրել էլ զիտեն,
ամոզումն էլ ունեն և կարող են իրանց էլ պաշտ-
անել, և ոչ թէ պատուելի հօր նման երօպական
խեվդօնիմ անմիտ, անփորձ բառեր կը մտցնեն,
ասցի, մի ճշմարիտ միտք յայտնող անձն եմ։

Տի զպրոցի տեսուչ, որ ոռւսերէն ճա, հՅ Ե Ե
ուգերը չը զիտէ, և այս ասածիս համար ամբողջ
լրեանը կը վկայի և ինքն էլ կը խոստովանիլ, որ
թէ միայն այդ խօսքը, այլ և ամբողջ նամակը
որ որդին է գրել, որը թիֆլսում դիմնազիայումն
սովորում: Յէս այս իմ պարզախօսութիւնը այս
ասին մի շօշափելի պակասութիւն չէ, թէ ինքն
գրել, թէ որդին, այնու ամնայնիւ կասեմ, որ
մնեն ներելի չէ և պատիւ չի բերի որ և է մի
նսչի, որին անշուշտ պարտաւորեցցիչ է իմա-
ալ եւրօպական լեզուներից մնը գոնէ: Երկրորդ,
ախտաժնք այն անձանց, որոնք ուրիշն գրել
ուած նամակով հանդէս են դուրս գալիս ու այս
այն անկիւնում, սրա ու նրա մօտ պարծե-
ում: Լսում ենք, որ տեսուչ հայրը մտադիր է քը-
րիստոնէական վարդապետութիւն հեղինակելու, այն
նչ ինն տարվայ ընթացքում ոչ մի անգամ
խօսվել չի չի անցկացրել իր դպրոցի ուսման ծր-
ագիր կազմել (արօպրամա), եթէ ոչ քրիստոնէա-
անով դպրոցը առաջադէմ քայլեր չէ կարող
մնել: Հատ քրիստոնէականներ ունենք: Ես և ինձ
ետ շատերը կը վկայեն որ այդ դպրոցի գոյու-
թիւն պահողը արժանապատիւ հայրն է եղել, տըն-
եսապէս, ուսումնապէս իրաւն ասած, խար-
պափում է.... Հէնց այդ պատճառովն էր,
ո յունիսի 10-ին մասմաժողով եղաւ պ
Մովսէսեանցի տանը այդ դպրոցի յառա-
ադիմութեան ու բարեկարգութեան համար
և սուցիչների արձանադրած մի քանի շօշա-
պիկելի համառօտ յօդուածների վերաբերութեամբ.
Նորմեցին մասմաժողովի անդամներ պ. պ.
և նու Տիգրանեանց, Գէորգ Բունեաթեանց, Արգար
աղեանց և Վասակ Բաբաջանեանց թեմական
նեսչի օքնական պ. Պուշեանցի հետ միամին Ս.
որիսորդաց դպրոցի ապագայ վիճակը բարւոքե-
ւու: Ուրեմն անմիտ պատճանիների նամակները

սուսւելի հօր մատին, բոլորն էլ ստոյդ ու արդացի են... Այսքանն էլ հեղիք էր: Վեց-հօթներդները պարապում են մասնաւոր դասերով. Ֆերրորդները օրա ու նրա պակասութիւնների այրձակողական դիրք բռնելով իրանց համար տանիչներ ու թշնամիներ են շտացնում: Խչափէս ս օրերում Երևանից արբունական գանձարանի գանպահ պէ. Վարչամեանցը «Մշակի» 90 համարը ուրկել էր Նախագահի մօտ, աշխատելով զրկեալ թակցին ծառայութենից իր կեղտն ու պակասթիւնը հրապարակ հանելու համար:

ինսերողների գարմանի, սազի, թառի ցաւալի
ձափանքը սար ու ձոր է թնդայնում։ Տասնե-
ողները արջի, եղջերուի փոխարէն կովերին ու
երին են գնտակախորով անում ու տուգանքն է;
արում։ Տասն և մէկերողները ամեն ինչ առատ—
ատ լինում են Դարաչչագ գառ, ձու, իւղ, պա-
ռ, հայ, անուշամ և կարմրախայտ ձկներ, և
ճ. և ապն.

Անքելով նամակս, ներողութիւն եմ խնդրում,
ու լի ընթերցող, որ նամակիս թելք շատ երկա-
ցրի:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ
—
Վաղվայ համարում տպվող ՄՕՍԿՎԱՅԻ նամակից
թերցողը կը տեղեկանայ, որ ա. Ռաֆֆիի հեղի-
մուռթիւններից Ճարեմ» կոչված գեղեցիկ վիպա-
նութիւնը թարգմանվել և տպվել է Մօսկվայի
բաթաթերթերից մէկի մէջ։ Այդ մի շատ
ամակրինի միջոց է օտարազգիներին ծանօթացնե-
մեր դեռ ևս նոր ժաղկող գրականութեան հետ,
որքան մեզ յայտնի է, ա. Ռաֆֆիի և ա. Մէլիք-
ողէի աշխատութիւնները առաջնը եղան, որ
անո վոա ուածոնին օտարների ուշառութիւնու

Օրերում այցելեց մեր քաղաք պ. Ռ. Պատկա-
սանցը. Մի քանի օր մնալու է Թիֆլիսում և
նուհետե կուղևորով Հայաստան:

սրտական կը լինիք Աստուծոյ և մարդոց առջև
ն խեղճ հրեշտակների մահու և վատառողջու-
թան համար:

Հաստատ միտքս դրել էի մէկ լաւ աչքէ անց-

լու (թէն միայն յարտաքուստ) Զերքզահայերի մասիր աւանը, թէն նորա մէջ մանելու դիտարութիւն չունէի: Բայց, սփախիլ սատանար, բռայն օրը յոդնած էի, և բացի դորանից՝ կառքի աճեւ շառաչելը ու ցնցելը ցայն աստիճան թըմցրել էր նեարդերս, որ անզգալի կերպով քննեցացի, և երբ որ աչքերս բացի, արդէն լուսացել և Արմաւիրը ետևներս էր մնացել. Ափսոս, ուղէի գոնէ աչքով տեսնել այն քաղաքը, որի տունը, եթէ չեմ սխալվում, դրել է իմ հայրը և ի հիմքը օրհնել է հօրեղբարս՝ տէր-Պետրոս Պատմանեանը: Բայց փոյժ չէ. եթէ Աստուած կամենց, կամ վերադարձիս կը մտնեմ Արմաւիր և կամ սուկապէս կերթամ նորա այցելութեան: Ասում շատ սիրուն և վաճառաշահ քաղաք է. այց, ափսոս, որ հայկական զեղսութիւնը նոցած ևս մտել է: Աչքովս չը տեսած, չեմ հաւալը: Զերքզահայ և զեղսութիւն, — այդ իրար նան գաղափարներ չեն: Սրանից ուղիղ 38 տարի բայց, միտս է, այդ մարդիկ հազիւ հազ իրանց օրինոց մերկութիւնը կարողանում էին ծածկել — այդ աստիճան չքաւոր էին: Դարձեալ ասում եմ, մ հաւատում, որ զեղսութիւնը ներս մոռած լինի:

Երբ որ մօտեցանք Խօրան գետին, յանկարծ մըտ-
ս մէջ կենդանացան իմ մանկութեան օրերը: (Մի
բողոջ տարի ես բնակել եմ Ստաւրապոլ, Պետրոս
Միքայէլ հօրեղբարց մօտ): Խօրան ասելով, ես
սպիսի գաղափար էի սոնեղծել մտքիս մէջ, մի
ազգին տարածութեան անտառ, հարիւրամեայ
ուեր խիտ խիտ իրար մօտ բասած, մէջէն անց-
ւմ է մի պղտոր և կատաղի գետ, որին սարսա-
ւմ են մօտենալ ուռւ զինուորները և որի վրա-
ն անվախ, ձի հեծած, լողալով մանցնում է չէր-
պը: Փասեաններ, վայրի այծեր, եղջերուներ, ար-
ք, վայրի խոզեր (վարագ) ժըմվազում են մէջու-
ժմկայ իմ տեսած Խօրանը, թէև այո, դարձեակ

